

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 84 (2024) 3, 565—578

Besedilo prejeto/Received:09/2024; sprejeto/Accepted:09/2024

UDK/UDC:27-423.79-31

DOI: 10.34291/BV2024/03/Ferkolj

© 2024 Ferkolj, CC BY 4.0

Janez Ferkolj Živo upanje Living Hope

Povzetek: »Bog je položil svoje upanje, svoje ubogo upanje v slehernega izmed nas, v najnižjega izmed grešnikov. Bo mar rečeno, da mi najnižji, da mi grešniki nismo položili svojega upanja vanj?« (Péguy 2012, 89) Upanje predpostavlja vero. Krščansko upanje, ki se popolnoma razlikuje od zgolj človeškega upanja, pa je razumljivo samo tedaj, če ga dojemamo kot izrazno obliko ljubezni. Jezus Kristus je upanje sveta zaradi svoje zavzetosti za nas – s svojo zmago nad smrtjo in vstajenjem. Občutje nezadostnosti se v človeku kar naprej in vedno bolj presunljivo ponavlja. Ob tem pa se dviga poslanstvo kristjana, ki s tem, ko v njem živi Kristus (prim. Gal 2,20), Kristusa prinaša svetu. To ne osramoti, »ker je Božja ljubezen izlita v naša srca po Svetem Duhu, ki nam je bil dan« (Rim 5,5).

Ključne besede: Jezus Kristus, križ, upanje, vera, ljubezen, molitev, večno življenje

Abstract: Hope always presupposes faith. Christian hope, distinct from merely human hope, can be understood only as a modality of love. Jesus Christ is hope for the world because of his care for us with his victory above death and with his resurrection. The man's feeling of incapacity is coming over and over back. The mission of the Christian is bringing Christ to the world as Christ lives in him (Gal 2,20). Bringing this hope »does not disappoint us, because God's love has been poured into our hearts through the Holy Spirit who has been given to us« (Rom 5,5).

Keywords: Jesus Christ, Cross, hope, faith, love, prayer, eternal life

1. Uvod

Katekizem Katoliške Cerkve o upanju pravi takole: »Upanje je Božja krepost, s katero hrepenimo po nebeškem kraljestvu in po večnem življenju kot svoji sreči, zaupajoč v Kristusove obljube in opirajoč se ne na svoje moči, marveč na pomoč milosti Svetega Duha.« (KKC 1817) V prispevku¹ zato želimo s pomočjo zgledov

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta P6-0262 „Vrednote v judovsko-krščanskih virih in tradiciji ter možnosti dialoga“, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

iskalcev in pričevalcev vere, cerkvenega izročila ter odrešitvene ojkonomije izpostaviti pomen krščanskega upanja – to upanje ima v primerjavi s koprnenji, ki razočarajo, podoba ptičjega leta. To prispodobo je sveti Bonaventura uporabil pri adventni pridigi. Svojim poslušalcem pravi: »Gibanje upanja je enako letu ptice, ki za to, da bi letela, kolikor le mogoče razpre ozke peruti in uporabi vse svoje moči za gibanje perutnic, napravi sebe tako rekoč docela za gibanje in doseže s tem višino – ravno leti. Upanje je letenje. Vsi naši udje morajo postati gibanje, da premagamo zemeljsko težnost, da se dvignemo do prave višine našega bitja k Božjim obljubam.« (Ratzinger 1990, 55–56) Podobno misel najdemo pri arškem župniku, svetem Janezu Vianneyju, ko govori o kristjanu in pomenu njegove molitve:

»Tisti, ki ne moli, je kakor kokoš ali raca, ki se ne moreta dvigniti v zrak. Če malo poletita, kmalu spet padeta, pobrskata po prahu, se pogrezneta vanj in si pokrijeta glavo; zdi se, da ju veseli samo to. Tisti, ki moli, pa je nasprotno kakor neustrašen orel, ki plava po zraku in se zdi, da se hoče nenehno približevati soncu. Tak je dober kristjan na krilih molitve. O, kako lepa je molitev! Človeka, ki je v milosti z Bogom, ni treba učiti moliti, molitev pozna po naravi, ker pozna svoje potrebe.« (Vianney 2000, 120)

Cerkvena učiteljica sveta Terezija Deteta Jezusa je v občudovanju svetnikov dejala: »Velika dela so delali, ker so bili orli. Jaz sem premajhna, Jezus, da bi uspela v velikih rečeh. Moja norost je v mojem upanju, da me tvoja ljubezen sprejme za žrtev.« (Terezija Deteta Jezusa 1997, 178) Človek današnjega časa kakor jelen hrepeni po Bogu (Ps 42,2) – išče sidro upanja rešitve sredi zmede in trušč sveta.

2. Želje ali upanje

Pojem upanja ima več razsežnosti. Tako lahko denimo razlikujemo med izrazoma 'koprnenje' in 'upanje'. Na eni strani koprnenje po uspehu in na drugi, globlji ravni, pričakovanje, polno hrepenenja – upanje. Na ravni vere je upanje vzgib duše, po katerem sedanost in vse koprnenje po uspehu, ki ga obsega, postavljamo ob rob da bi se zmogli bolje naravnati k pričakovanju (upanju) po nečem, kar je lahko samo dar. *Nemo dum in via est, id ad quod per viam tendit, obtinet*: dokler je človek na poti, ne more zadobiti tistega, po čemer se steguje. Josef Pieper govori o pomenu strahu Gospodovega: »Strah Gospodov je jamstvo za pristnost upanja. Izključuje nevarnost, da bi se upanje sprevrglo v svojo *falsa similitudo*, v svojo nepravo kopijo: v predrzno anticipacijo izpolnjenosti. Strah Gospodov predstavlja spomin na to, da je človeško bivanje – čeprav naravnano in usmerjeno v izpolnitev, ki mu jo omogoča Najvišja bit – vendarle in *statu viatoris*, nenehno ogroženo zaradi bližine nič.« (Pieper 2002, 117) Apostol Pavel zelo lepo govori o hitenju proti cilju vstajenja od mrtvih: »Ne kakor da bi to že dosegel ali prišel do popolnosti, vendar pa se trudim, da bi to osvojil, ker je tudi mene osvojil Kristus Jezus. Ne mislim, da sem to dosegel. Eno pa: pozabljam, kar je za menoj, in se iztegujem proti temu, kar je pred menoj, ter tečem proti cilju po nagrado, h kateri nas od zgoraj kliče

Bog v Kristusu Jezusu.« (Flp 3,12-14) Življenje na zemlji je prehod, ne doseže ciljne črte; je prehod, pasha. Metafizično upanje bi zato lahko ostalo prazno, če ga ne bi od znotraj podpirala gotovost, da bo nekoč izpolnjeno oz. da je že izpolnjeno. Ko sveti Avguštin razlaga 123. in 127. psalm, pravi: *Spes autem nostra tam certa est, quasi iam res perfecta sit* (naše upanje je tako trdno, kakor da se je že izpolnilo).

Lažje je pokazati na bivanjsko potrebo po upanju v našem življenju, kakor pa osvetliti notranje prepričanje. Človekova najosnovnejša doživetja vedno izražajo nekaj skrivnostnega. Vse se dogaja, kakor da se človek ne bi mogel razviti izven stvarnega delovanja in izražanja vesti. Obenem se zdi, da vsako dejanje v sebi nosi kal neuspeha. Nobena dejanja ne nehajo prožiti in krepiti hrepenenja, iz katerega izhajajo. Zato naša dejanja porajajo razočaranje, ki nas naposled ne navdušuje več – in nas spravlja v zadrego. Zdi se, da se človeško delovanje nikoli ne more znebiti sence lastnih neuspehov. Kajti četudi se zdi, da nas v nekaterih pogledih umiri, pa vsakokrat razkriva tudi našo nezadostnost – človeško delo notranjemu hrepenenju nikoli ne prinese popolnega miru. Podobno je odskoku k novi želji, ki nas potiska vedno dlje. Tako vsako delovanje kaže tudi na neizčrpnost in ranljivost.

Delo je izraz človekove želje. Primora nas k tveganju – treba je izbrati eno, se odreči drugemu. Tvegati moramo pri rečeh in pri ljudeh, pri prihodnosti, ko gremo v smeri možnosti – pri prenašanju teže negotovosti, ko obenem sprejemamo nepredvidljivosti. Kljub včasih velikim naporom ugotovimo, da ostaja razhajanje med podobo dobrega, ki je bila v naših očeh ključ, ki bi nam moral omogočiti uresničitev tistega, za kar smo bili prepričani, da je v našem dosegu, ter globokim pomenom našega hrepenenja, ki se nam ne neha izmikati. Vse se dogaja, kakor bi šli vedno mimo najglobljega namena, ki smo si ga začrtali. Hodimo mimo tistega, kar nas je spodbudilo v globini duše. Pa ne, ker načrtovanega ne bi bili sposobni doseči, ampak ker doseženo začetnemu pogledu ne ustreza. V tem smislu je mogoče na vso zgodovino gledati kot na napredek in napačno pot obenem. Je namreč potovanje k nečemu, kar priteguje naše notranje hrepenenje in o čemer imamo vedno nove predstave. Razočaranja in notranji nemir pripeljejo prej do vse jasnejšega izražanja, česa človek noče, kakor pa tega, po čemer resnično hrepeni.

3. Moč in nemoč hrepenenja

Zaradi nedosegljivega ‚predmeta‘ hrepenenja je vsako delovanje iz hrepenenja prenašanje sebe v praznino nič. V tem protislovju se srečamo z razsežnostjo presežnosti, ki se v nas potrjuje in v katero smo globoko zasidrani. Tja lahko vržemo sidro upanja, ne da bi si presežnost lastili kot predmet, ki nam pripada. Bitje, ki mu pripadamo, pričuje o polnosti, ki vse presega, o obilju, ki kaže na neskončnost. Upanje bi bilo brez ‚druge razsežnosti‘, ki je na začetku vsakega človeškega hrepenenja, nemogoče. Upanje pomeni, da je onstran obzorja, onstran notranjega preloma še nekdo. Polnost, v kateri smo s svojim hrepenenjem zakoreninjeni, se naši moči izmika in nas sili k drugemu, ki je po eni strani na nas navezan, po drugi pa se od nas razlikuje. Upanje ve, da človek živi samo iz drugega; samo iz skrivnostnega

izvira, ki vanj tiho priteka – tako da lahko človek za tega drugega vedno živi, in to vse do trenutkov največje samote. Upanje tako omogoča prehod od vsiljene odpovedi in ječanja pod lastnim bremenom k uporabi notranje svobode za to, kar naj bi upanje nosilo. Tako upanje v vseh okoliščinah dokazuje, da je častno biti človek – občutje, za katerega bi kdaj mislili, da se je izgubilo. Upanje glasno govori, kako dobro razume pomen biti v nas. Govori o prepričanosti človeka – prepričanosti, ki se izmika vsakemu dokazu, pa vendar je neizpodbitna –, da življenje kljub vsemu ima smisel in ga bo vedno ohranilo. Zavest o presegačem pomenu našega hrepenenja ostvarja nravno podstat našega bitja. Upanje sovпада tudi s stalnim občutkom pomanjkljivosti v začetku naših želja. Hrepenenje sega po nečem, česar človek ni več sposoben zapolniti z lastnimi močmi. Tako ne živi samo iz drugega, ampak obenem tudi iz lastne nezadostnosti – je svoja lastna nezadostnost. Kajti brez občutja nezadostnosti bi bil lahko osredotočen zgolj na učinkovitost in otipljivost, ne bi pa bilo hrepenenja v pravem pomenu besede. Hrepenenje je torej treba ohranjati in se ne izčrpavati v številnih možnostih, ki ponujajo potešitev. To bi človeka naposled zadušilo – hrepenenje bi sililo v nekakšno učinkovitost, ki se poslužuje vsega in se postavlja nad in čez vse. Od tod tudi porajanje razmišljanja o tem, kaj je vredno življenja in upanja, od tod izogibanje povprečnemu in nezadostnemu – in hrepenenje po odličnosti, kot lahko beremo v dnevniku spreobrnjenca: »Rad imam samo ljudi, ki segajo po vrhovih, preiskujejo najgloblje prepade, nikoli zadovoljni, neutešljivi, katerih življenje je kakor plamenenje k Bogu. Vse, kar je mlačno, lahko in nizko, je vredno sovraštva. – Oh, poznam to velikansko željo po višavah. Ne morem se zadovoljiti z vsakdanjim, prostaškim in nizkotnim življenjem. Hočem Boga.« (van der Meer de Walcheren 1921, 200) »Neutrudno iščemo Boga, slavimo lepote stvarstva ter izpričujemo tisto ljubezen in lepoto, ki vse vodi.« (Štrukelj 2022, 82)

Ozrimo se k svetemu Avguštinu, ki je v svojem velikem pismu o molitvi, naslovljenem na Probo, rimsko vdovo in mater treh konzulov, nekoč dejal:

»Pravzaprav hočemo vendar samo eno – ‚Srečno življenje‘, življenje, ki je res življenje, res ‚sreča‘. Za prav nič drugega navsezadnje ne molimo. /.../ Avgustin nato pravi tudi: ›Če natančno pogledamo, sploh ne vemo, po čem dejansko hrepenimo, kaj bi pravzaprav radi.‹ Tega sploh ne poznamo. Celo tiste trenutke, ko mislimo, da se tega dotaknemo, tega v resnici ne dosežemo. ›Ne vemo, kaj naj prosimo,‹ ponovi Avgustin besedo svetega Pavla (Rim 8,26). Vemo samo, da to ni tisto. V nevednosti pa vendar vemo, da tisto mora biti. Tu je, da se tako izrazimo, neka ‚poučena nevednost‘ (*docta ignorantia*). Ne vemo, kaj bi resnično radi. Tega ‚resničnega življenja‘ ne poznamo. In vendar vemo, da mora nekaj biti, česar ne poznamo in k čemu nas žene.« (Benedikt XVI 2008, 11)

»Krepost upanja je odgovor na hrepenenje po sreči, ki ga je Bog položil v srce vsakega človeka; privzema si upe, ki navdihujejo dejavnosti ljudi; očiščuje jih tako, da jih naravnava na nebeško kraljestvo; varuje pred malodušnostjo; daje oporo v sleherni zapuščenosti; navdaja srce z veseljem v pričakovanju večne blaženosti.

Polet upanja varuje pred sebičnostjo in vodi v srečo ljubezni.« (KKC 1818) Adrienne von Speyr piše o pomenu očiščenja in z njim povezanega veselja v upanju:

»Očiščenje ni izvotlitev do nič, temveč priprava na prihod živega Gospoda. Obhajilo, to dejanje pripadnosti h Gospodu, in vstajenje Gospoda samega, srečata drug drugega prav na tej točki, kjer je bilo vse izkoreninjeno in izluščeno. To je kraj rodovitnosti. Ta nova rodovitnost, ki se izliva v vstajenje, ne potrebuje nobenega gnojila, nobenega potaknjenja; potrebuje samo čistosti. Čistost, ki obstoji iz vere, ljubezni, upanja in se veseli izmenjavanja dajanja in sprejemanja. Za verujočega, ki ljubi in upa, pomeni Božja beseda veselje, ker je pravkar vse vzela, da bo mogla zdaj vse dati, in ker more verujoči odslej skupaj z besedo dajati: veselje.« (Von Speyr 1997, 111–112)

Samostanski menihi pogosto opozarjajo na pojav *acedia* – na opoldansko utrujenost, na lenobnost, na usihanje upanja. Ohranjanje hrepenenja predpostavlja vedrino duha in sposobnost srečevanja z lastno nezadostnostjo. Gre za versko pojmovanje življenja in ohranjanje sestavine pomanjkljivosti v hrepenenju. V hrepenenju se razodevajo naše omejenosti, saj za vsako kratkotrajno potešitvijo na človeka preži neusmiljena nezadostnost. Ker nas stvari potešijo tako rekoč samo za en dan (kakor mana v puščavi, ki je Izraelcem padala za vsak dan posebej), je za naše delovanje značilno, da ga vedno bolj načenja hrepenenje. Jezus pravi: »Vaši očetje so jedli kruh v puščavi in so pomrli.« (Jn 6,49) Občutje nezadostnosti se ponavlja kar naprej in vedno bolj presunljivo. Tako naše delovanje v nas ne neha sprožati občutja, da ne bomo nikoli mogli preseči nezadostnosti svojega bitja in nezadostnosti priti do dna. To je pomen brezna našega bitja, ko se kakor v zamegljenem ogledalu kaže Božji pomen našega hrepenenja. To je naposled nedoumljivo za številne sklepe, s katerimi ga poskušamo potešiti. Vsako naše izpostavljanje v imenu lastnega hrepenenja se tako konča na polju možnosti, ki ne morejo ustrezati začetnemu cilju. Množina in rast naših zmognosti izhaja ravno iz te temeljne različnosti. Naše hrepenenje se izvotli s surovostjo naše lastne nesposobnosti, našimi omejenostmi in nezadostnostmi – živi pa s pomočjo tvornega zamika uresničitve namena. Živi iz zavedanja lastne nezmožnosti, da bi doseglo izpolnitev. Vendar pa prav nezadostnost omogoča neizčrpno prenovo našega delovanja. Delovanje iz hrepenenja je torej tveganje sredi ranljivosti, pomeni srečanje z Božjim pomenom hrepenenja kljub ranljivosti naše končnosti. Upanje nam tako govori, da je Bog, v katerem smo zakoreninjeni z vsemi vlakni svojega bitja, in nas vsak dan znova vodi k prenovi. Človek se s sidriščem nekako upogne k vsakdanji stvarnosti sveta. Upanje ne vodi v nedejavni beg od sveta, ampak nas vedno znova pripelje k lastni odgovornosti v današnjem svetu. Postane kvas smisla na tem svetu, kar se kaže v potrpljenju, ki je podoba presegajočega upanja.

4. Krščansko upanje

Upanje, kot smo ga opisovali do sedaj, najde svojo oporo v drugem, ki se da spoznati v globini človekovega hrepenenja. Omogoča ga sled drugega v zgradbi in življenju

naše minljive človeškosti. Priznanje te sledi ustvarja za razumevanje krščanskega upanja nepogrešljiv pogoj, ni pa še njegovo bistvo. Lastnost krščanskega upanja je namreč v tem, da pričuje o znamenjih, ki so se zgodila v zgodovinskem času, pred očmi prič (Jn 20,30-31). Skriti ‚Bog‘ je razodel svoje obličje – dal se je videti. Pokazal je moč svojih rok, »da boste verovali, da je Jezus Kristus, Božji Sin«. Tako upanje verujočega temelji na časnih znamenjih transcendentne prihodnosti v Bogu. To je prihodnost, v katero je Kristus vstopil že pred nami in kamor nas vodi kot vstali od mrtvih – v naše življenje. S tem se dopolnjuje prehod od filozofskega upanja, ki temelji na metafizični razlagi človeškega razumevanja, k zgodovinskemu razodetju milosti polne navzočnosti. Kristjanovo upanje je torej izpovedovanje, da je Gospod resnično vstal in da se je Sveti Duh razširil v naša srca. Opira se na znamenja daru Svetega Duha. Božji Duh nam je dan kot prenavljajoča Božja moč, ki nas vodi skozi čas. »Saj veste, da vas iz vašega praznega življenja, ki ste ga podedovali od očetov, niso odkupile minljive reči, srebro ali zlato, ampak dragocena kri Kristusa, brezhibnega in brezmadežnega jagnjeta. On je bil že pred stvarjenjem sveta spoznal, razodel pa se je poslednji čas za vas, ki po njem verujete v Boga, ki ga je obudil od mrtvih in mu dal slavo, tako da se vaša vera in upanje nanašata na Boga.« (1 Pt 1,18-19)

Pomen krščanskega upanja torej ni samo v priznavanju nedosegljivega ‚Drugega‘, ki nam edini omogoča, da rešimo uganko našega bivanja, da prestopimo brezno stalnega ‚zamika‘ naše izpolnitve. Krščansko upanje ne samo trdi, da Bog je, ampak tudi z veseljem zatrjuje, da nam je razodetje in zvestobo Boga dano častiti med nami. Razodel se nam je osebno: kot Bog Abrahama, Mojzesa, prerokov, Jezusa Kristusa. Dal nam je svojega Sina in Sin nam je dal življenje. Njegovo življenje, njegova smrt in njegovo vstajenje so postali odkupnina in poroštvo našega vstajenja – s tem pa našega upanja. Obljuba daru Svetega Duha, napovedanega za »poslednji čas«, se je izpolnila za vse, ki verujejo v Ime Gospoda.

Krščansko upanje je torej več kot upanje, ki v sestavi našega hrepenenja prebira sledi ‚Drugega‘. Upanje, ki pravi, da je Bog, v katerem smo zakoreninjeni, se ne konča v lenobi, ampak vodi k prenovi našega končnega bivanja v svetu. Upanje, ki je videlo Drugega, vodi tudi v svet. Časno življenje ima svoj pomen. Zmotno bi bilo skržiti ves pomen upanja na pogled k nebeškim rečem. Seveda nam to upanje omogoča strmenje v »slavo božjih otrok« (Rim 8,18–19). Toda pot upanja ni pot, ki nas vabi k obračanju pogleda od sveta ali k begu od sveta – in nas ne prestavlja v nebеса. Krščansko upanje je živo upanje, kar je lepo izrazil slovenski teolog, Božji služabnik Anton Strle:

»Izvirnost krščanskega upanja v primerjavi s pogani, o katerih pri svetem Pavlu beremo, da sploh »nimajo upanja« (1 Tes 4,13) in da so »brez upanja in brez Boga« (Ef 2,12) – s čimer hoče povedati, da nimajo vseobsegajočega in dokončnega upanja, pa naj imajo še toliko začasnih in krhko – minljivih upanj – je v 1 Pt pač najbolje označena z izrazom »živo upanje po vstajenju Jezusa Kristusa« (1 Pt 1,3). Nakazuje pa ta izraz tudi razliko krščanskega upanja od upanja Judov, ki niso sprejeli Jezusa kot obljubljenega Mesija. /.../ Evangeljsko oznanilo je v 1 Pt predvsem vabilo k upanju, ki je

utemeljeno in živo zaradi Kristusovega vstajenja. Beseda ‚živo‘ ima tu zelo globok pomen. Tu nimamo opraviti le z nasprotjem med smrtjo in življenjem; gre za neustavljivo življenjsko moč, ki je sploh ni mogoče izčrpati ali zatreti. /.../ Sorodna svetopisemska mesta najdemo, ko beremo o ›rekah žive vode‹, tekočih iz Mesijevega osrčja (Jn 7,38), ali o ›virih živih voda‹, h katerim bo Jagnje vodilo izvoljence (Raz 7,17). Na dnu vseh teh izrazov pa je središčna starozavezna in novozavezna misel o ‚živem Bogu‘, ki je prazvir in brezprimerljiva polnost vsega dobrega in osrečujočega.« (Strle 1990, 335–336)

5. Jezus Kristus – naše upanje

Pot upanja je pot Jezusa samega. On nam kaže pot, ki omogoča, da naravnamo svoje življenje na Boga: »Jaz sem pot, resnica in življenje. Nihče ne more priti k Očetu drugače kot po meni.« (Jn 14,6) Hoja po njegovi poti pomeni služiti drugemu: »Saj tudi Sin človekov ni prišel, da bi mu stregli, ampak da bi stregel in dal svoje življenje v odkupnino za mnoge.« (Mr 10,45) To pomeni odrekanje. Za človekovo hrepenenje je značilno, da se zaveda svoje nezadostnosti v povezavi s končnostjo. Za Jezusovo pot pa je značilno, da ne išče užitka ob lastni slavi, ampak se neprestano zavzema za potrebe drugega. Odpravi se in neutrudljivo poizveduje, kaj potrebuje bližnji – hoče pomagati in nositi njegovo bedo. To je pot Boga, ki se je usmilil svojega ljudstva:

»Dobro sem videl stisko svojega ljudstva, ki je v Egiptu, in slišal, kako vpije zaradi priganjačev; da, poznam njegove bolečine.« (2 Mz 3,7)

Volja oziranja (kot služabnik) k drugemu je v Jezusu postala izvir življenja. Navidezna izguba sebe v prid ničevosti drugega je postala znamenje Boga na tem svetu. Tako je pot upanja pot, ki nas vabi, naj se tudi sami ozremo na drugega, da si naložimo njegovo pomanjkljivost, trpljenje in nezadostnost, kakor nas je Gospod učil. To ni pot, kjer bi iskali lastno popolnost, ampak pot darovanja iz ljubezni.

Kar je bila poprej postava stalne zamude, lahko odslej v Jezusovem imenu postane pot odrekanja. Tako lahko rečemo, da je pot upanja pot zrna, ki umre, da bi obrodilo sadove. Te smrti ne moremo skrčiti le na napoved, da bomo morali nekoč vsi umreti. Pomeni nenavezanost nase in na lastno popolnost. Velika učiteljica upanja je Božja beseda, kakor beremo: »Tvoja beseda je svetilka mojim nogam, luč moji stezi.« (Ps 119,105) Francoski pesnik upanja Charles Péguy (1873–1914) je zapisal: »Božja beseda ni zamotana štrana. Je lepa lanena nit, ki se ovije okrog preslice. Kakor nam je govoril, tako moramo poslušati. Kakor je govoril Mojzesu. Kakor nam je govoril po Jezusu. Kakor nam je govoril vse, tako moramo razumeti.« (2012, 89) Upanje nas nekako rešuje pred nagibanjem k popolnosti, ker nas vodi preko tega. Pravi, da je več kot popolnost. Življenje v upanju ob pojmovanju zrna, ki umre, da rodi sad, zato pomeni, da je kristjan v imenu stvari, ki se bodo zgodile, v sedanjosti

čas odposlan s posebnim poslanstvom. Ima nalogo, da pomeni skrit in neizčrpen izvir veselega upanja. Tako upanje, ki nam je dano, ni samo za poznejše življenje; je tudi, in morda najprej, upanje za svet tukaj in zdaj. Izhaja iz tihe moči Duha, ki je razlit v nas. Je izvir, ki nam že sedaj razodeva, da sta sprememba in novost mogoči. Brez padca v nesmiselne in namišljene predstave vernika uči, da je mogoče z obratom k potrebi drugega obličja zemlje spremeniti že zdaj. »Kristus ni samo izpolnjevalec obljub, ampak temelj novih obljub in možnosti za človeka. Kristusovo vstajenje šele odkriva pravi obraz Boga, ki je v resnici živi Bog, tako globoko, da obuja od mrtvih. To je tudi temelj vsega poslanstva Cerkve in vsega njenega upanja. Zato poročilo o velikonočnem dogodku ni samo informacija, ampak je stalna spodbuda za upajočo, obenem pa kritično in zavzeto zavest.« (Sorč 1997, 21)

Krščansko upanje veruje, da lahko sedanjost kljub krhkosti in neuspehom poraja novo življenje. Zato se krščansko upanje kaže kot moč, ki človeku omogoča, da s pogumom in vztrajnostjo uporabi sedanjost z vsemi njenimi nepolnostmi. Možno postane, da človek sprejme vse v pričakovanju tega, kar je pred njim: »Menim namreč, da se trpljenje sedanjega časa ne dá primerjati s slavo, ki se bo razodela v nas.« (Rim 8,18) Krščansko upanje nas vleče iz trpljenja vseh oblik nesmišlja in grožnje, ko se pogreznemo v tesnobo. Kaže nam skrivnostno svetlobo v temni samoti trpečega. Kar se bo zgodilo, je povezano s tem, kar bomo sejali tukaj in sedaj. Zato krščansko upanje temelji na prepričanju, da le Jezusova pot zagotavlja resnično življenje tako za bodočnost kakor v sedanjosti. Pot upanja je pot posnemanja Gospodovega življenja. Še več, Kristus sam živi v nas (Gal 2,20). V njem nam je dano, da že zdaj – na tem svetu – živimo Božje življenje. Njegov Duh sredi stisk in vseh naših molitev kliče v nas: »Aba, Oče.« (Rim 8,15)

Če smo lahko rekli, da daje upanje možnost npravne preнове in tako vodi k očiščenju našega bitja, je mogoče ob krščanskem upanju reči, da nas rešuje pred preveliko navezanostjo na človeško, na uživanje popolnosti. Pot upanja je pot odrekanja po zgledu Boga samega – in temu naj bi bil kristjan priča. To je pot podarjanja bratu, ki nas potrebuje. Upanje pravi, da je še Bog, ki kaže nase v globini našega hrepenenja. Kristjanu se Bog podarja. Kristjan ve, da je njegov Bog dar in podaritev. Ve, da ne uspeva nič, kar se ne vrši v podarjanju. Krščanskemu upanju je dano, da hodi po poti, kjer je Kristus neuspeh za vedno premagal. Cerkvena učiteljica sveta Terezija Deteta Jezusa tako pravi: »Moja norost je v mojem upanju, da me tvoja ljubezen sprejme za žrtev. Moja norost je, da prosim orle, svoje brate, naj mi izprosijo milost, da bom poletela k Soncu Ljubezni, na perutih samega božjega Orla. (5 Mz 32,11)« (Terezija Deteta Jezusa 1997, 291)

Nesmrtnost je blaženost pri Bogu, milost verujoči stvari. Vernik v 16. psalmu je bil prepričan, da Bog ne bo zapustil nikogar, ki hodi z Bogom – kakor pri Henohu in Eliju: »Hodil je z Bogom, potem ga ni bilo več, kajti Bog ga je vzel.« (2 Mz 5,24); »In Elija se je v viharju vzdignil v nebo.« (2 Kr 2,11) »Zakaj moje duše ne boš prepuštil podzemlju, svojemu zvestemu ne boš dal videti trohnobe. Daješ mi spoznati pot življenja; polnost veselja je pred tvojim obličjem, večne radosti na tvoji desnici.« (Ps 16,10-11) Samo Bog lahko ustavi padec umrljive stvari v smrt, samo on zmore »odkupiti dušo iz rok podzemlja« (49,16). Vendar ne s splošno nesmrtno-

stjo, ampak po občestvu z Bogom v večnem življenju: »Prijel si me za desno roko. S svojim nasvetom me dobi, potem pa me vzemi v slavo /.../ Moje meso in moje srce gresta h koncu, skala mojega srca in moj delež je Bog na veke /.../ Božja bližina je dobrina zame, v Gospoda Boga sem postavil svoje zatočišče.« (Ps 73,23-28)

Upanje daje veri razlog za obstoj in skrito življenje – sta neločljiva. Demoni imajo vero, vendar je gola, brez upanja – in zato se tresejo. Péguy najde sidro svojemu preizkušeni polnemu življenju v viharjih časa, ki so se začeli dvigati v začetku dvajsetega stoletja, ravno v značaju krščanskega upanja, deklice upanja. V njegovih proznih in pesniških delih lahko začutimo utrip evropske omike, podobo, ki jo je v svojih najčistejših izvirih prinašala svetu stara celina, ki se danes pogreza v brezup. Namreč: »Zapustitev Kristusa onemogoči dostop do vrhov duhovnega življenja.« (Marie-Eugène de l'Enfant-Jésus 2014, 1014). »V Jezusu Kristusu vse izžareva življenje: njegove besede, dejanja, okoliščine. Vse njegove skrivnosti od rojstva do smrti, vstajenja od mrtvih in slave, imajo vedno učinkovito moč posvečevanja. Preteklost v njem ni odpravljena: »Kristus več ne umre; smrt nad njim nima več oblasti.« (Rim 6,9) »Jezus Kristus je isti, včeraj, danes in na veke.« (Heb 13,8) Ne prestando vliva v nas nadnaravno življenje.« (Marmion 1952, 43)

6. Vera, upanje, ljubezen

Misel Charlesa Péguyja o upanju spada med najbolj pronicljive v svetovni književnosti. Glasi se:

»To, čemur se čudim, govori Bog, je upanje.
Tega ne morem dohajati.
To majhno upanje, ki ni videti nič posebnega.
Ta majhna deklica upanje.
Nesmrtna.
Kajti moje tri kreposti, govori Bog.
Tri kreposti moje stvaritve.
Moja dekleta so moji otroci.
So same kot moje druge stvaritve.
Iz rodu ljudi.
Vera je zvesta Žena.
Ljubezen je Mati.
Goreča mati, vsa srčna.
Ali starejša sestra, ki je kot mati.
Upanje je majhna deklica, ki ni videti nič posebnega.
Ki je prišla na svet lani na božični dan.
Ki se še igra z dobričino Januarjem.
Z njegovimi majhnimi jelkami iz nemškega lesa,
Poslikanimi z ivjem.
In s svojim volom in osličkom iz nemškega lesa.
Naslikanima.

In z jaslami polnimi slame, ki je živali ne jedo.
Saj so iz lesa.
A ta majhna deklica bo šla skozi svetove.
Ta majhna deklica, ki ni videti nič posebnega.
Sama bo nosila drugi dve in šla skozi dopolnjene svetove.
/.../
Ona, ta majhna deklica, vleče vse. Kajti vera vidi le, kar je.
Ona pa vidi, kar bo.
Ljubezen ljubi le, kar je.
Ona pa ljubi, kar bo.
/.../
Upanje vidi, česar še ni in kar bo.
Ljubi, česar še ni in kar bo.
V prihodnosti časa in večnosti.« (Péguy 2012, 13–18)

Takoj ko se vera upogne v zaupanje in v zvestobo, ko stopi v življenje in na pot časa, postane od upanja nerazločljiva. To razlaga na prvi pogled precej nenavadna metafora o sidru duše v pismu Hebrejcem: »To upanje je za nas kakor varno in zanesljivo sidro duše, ki sega v notranjost, za zagrinjalo.« (Heb 6,19) Sidro je mirujoča podoba. Naša duša je zasidrana v Bogu, v njem je našla oporo, navezo, ki zagotavlja vztrajnost in varnost. Sidro je moč, ki pričvrsti v zaliv, poroštvo trdnosti za tokove in preobrate človeškega življenja. Je tudi cilj prehoda, grabilo, ki ga vržemo takoj, ko dosežemo breg, podobo naše nadnaravne smeri. Upanje pripenja svoje sidro v nebesa. »Neuničljivo upanje nam je shranjeno v nebesih.« (Štrukelj 2000, 255) Sidro, pripeto ob bok ladje, je nenehno opozorilo o cilju. In upanje je potrpežljivo, lahko je brez vsake naloge, vendar nikoli ne izgubi izpred oči tega, kar se napoveduje za njim. Je naravnost, ki se ne omehča in ki prebija ovire. Pismo Hebrejcem omenja seganje za zagrinjalo. Samo veliki duhovnik je šel samo enkrat za zagrinjalo, zdaj pa je to prostor, kjer Jezus, veliki posvečevalec, stopa pred ljudstvo in se mu upanje pridružuje, ko sega onstran zemeljskega bivanja. To potrjuje poglobljena Pavlova beseda: »Če samo zaradi tega življenja zaupamo v Kristusa, smo od vseh ljudi najbolj pomilovanja vredni.« (1 Kor 15,19) Še ena podoba je svetloba oziroma – kakor preroška beseda – »svetilka, ki sveti na mračnem kraju, dokler ne zasije dan in ne vzide danica« (2 Pt 1,19). Navezuje se na čuvaja, ki zre v noč, opazuje prva znamenja zore, in se razveseli, ko v daljavi zagleda drobno svetlo liso, ki napoveduje sončni vzhod. Spominja tudi na zveste evangelijske služabnike, ki opasani in s prižganimi svetilkami čakajo na nenaden povratek gospodarja. Žal je danes pričakovanje kristjanov otopelo – slepi ga posvetnost. Današnji ljudje pogosto ne pričakujejo ničesar, zlasti ne česa lepega, njihova pričakovanja so malenkostna, kratkotrajna: močno upanje izginja, ker nima več oprijema. Treba je obnoviti čuječa, hrepeneča srca – namesto mučne nedejavnosti v turobnih čakalnicah. Že upanje kakor gorčično zrno predrami naše ravnanje in prežene strahove ter malenkostne izračune: mnogo reči se tedaj izkaže za nepomembne in nevredne.

Upanje, cepljeno na vero, vse stavi na prihodnost, kakor up – toda pri upanju gre za absolutno prihodnost. Teološke kreposti se medsebojno prešinjajo. Ljubezen pripada sedanosti, ki je nujnost sama – ne dovoli odlašanja, se ne obrača nazaj. Tudi sedanost pripada ljubezni, neutrudljivo naravnava tek časa na dela ljubezni. Zato »ljubezen nikoli ne mine« (1 Kor 13,8). Vse pozablja in ne pričakuje ničesar. V nesebičnosti vključuje še drugi dve kreposti: »Vse veruje, vse upa.« (13,7) Upanje je njuno bistvo: brezmejna izročitev vere, hrepenenje in ogenj upanja. Vera temelji v preteklosti kakor nepremični podstavek – na tem, kar je vedno bilo, od pradavnosti Božjega do cerkvenega in očetnega izročila, vtisnjenega že v otroštvo. Je sozvočje s posredovanimi resnicami, dar, ki se prenaša iz roda v rod. Verujemo, ker so verovali naši očetje, kar kaže na preprostost otroštva in avtoriteto očeta. Pripadnost vere preteklosti ne pomeni nikakršne skleroze, nobene mumificirane zaloge. Pomeni zakoreninjenost, brez katere ni življenjskega soka, moči. V Jobovi knjigi je drevo podoba upanja: »Kakor drevo je izruval moje upanje.« (Job 19,10) Vez s preteklostjo je ne samo poroštvo trdnosti, ampak tudi prava zaupanja in zvestobe. Končno se upanje – ne da bi prelomilo vez s vero in ljubeznijo, brez katerih hitro oslabi – steguje v prihodnost, vendar presega brezoblično prihodnost, ki ne pripada nikomur, razen Bogu, in je ne moreta razvozlati nobeno vedeževanje in futurologija. Upanje je potrpežljivost v času, svoje sidrišče ima v *ultima linea rerum* – v poslednjih rečeh. »Smrt sicer ni spadala k naravi, a je postala naravna. Bog je ni od začetka predvidel, marveč jo je podaril kot zdravilo. /.../ Potrebno je bilo končati tegobe, da smrt spet vzpostavi tisto, kar je življenje izgubilo. Neumrljivost bi bila bolj breme kakor dar, če ne bi posijala milost.« (Benedikt XVI 2008, 10) Apostol piše: »S krstom smo bili torej skupaj z njim pokopani v smrt, da bi prav tako, kakor je Kristus v moči Očetovega veličastva vstal od mrtvih, tudi mi stopili na pot novosti življenja.« (Rim 6,4) Samo velik svetnik, mistik, prežet z ljubeznijo, že zdaj živi večnost, njegovo upanje kljubuje dolgosti in medlosti časa, ki se sesipa v pepel. Upanje vleče naprej, gre naproti dobam življenja. Še zdaleč ne ostari, ampak pomlaja in teče kakor glasnik vesele blagovesti: najde rešitev, kjer rešitve ni.

Ne moremo poveljevat upanja in molčati o smrti. Smrt je obenem konec in grožnja upanju: mesto njegove preizkušnje. Smrt, ki upanju nasprotuje in ga zahrbtno potlači, je brezup, predujem smrti. Smrt in brezup celo sovpadata: to je samomor, brezup, ki vodi v smer smrti, medtem ko je smrt, ki potegne za sabo brezup, položaj obsojenca, umirajočega. Dante Alighieri pretresljivo umešča napis nad vhodom v pekel, prostor brezupa, kjer ni Boga: »Kdor vstopiš, pusti zunaj upe vsake!« (Dante Alighieri 1994, I, 3, 9) Porast števila samomorov, nenadnih odločitev, neukrotljivih nagibov, vrtoglavosti nad praznino, so slaba znamenja za čas, ki je duhovne potrebe razvrednotil. Te nesreče ne kaže pripisovati le usodi ali depresiji. Družba, ki rojeva umor, je pozabila na krščansko dediščino: sprejemanje trpljenja, usmiljenje do sebe, smisel življenja. Mladi so vse manj poučeni, zakaj živijo in kaj je treba s svojim življenjem napraviti. Vse se navzame časa, samo ljubezen uporabi čas. Bog tistemu, ki ni prosil za življenje, ukazuje življenje.

»Beseda ‚večno življenje‘ skuša temu nepoznano znanemu dati ime. Nujno je to vznemirljiva, nezadostna beseda. Kajti pri besedi ‚večno‘ mislimo na neskončnost – in ta nas prestraši. Pri življenju mislimo na življenje, ki ga izkušamo, ki ga ljubimo in ga ne bi radi izgubili in ki nam je hkrati vedno znova bolj muka kakor izpolnitev, tako da si ga z ene strani želimo, a ga hkrati vendar nočemo. Lahko samo poskušamo misliti, da je ta trenutek življenje v polnem smislu, vedno novo potapljanje v prostranost bitja, medtem ko nas veselje preprosto prevzame. Tako to izraža Jezus pri Janezu: ›Spet vas bom videl in vaše srce se bo veselilo, in vašega veselja vam ne bo nihče vzel« (Jn 16,22). V tej smeri moramo misliti, če hočemo razumeti, kam meri krščansko upanje.« (Benedikt XVI 2008, 12)

Krščansko življenje je romanje, ki ni tavanje in postopanje – ima cilj, ki ga vidi in ne vidi obenem. Njegovo drugo ime je upanje, ki vliva v nas hrepenenje po uri, ko se bo naše življenje spremenilo. »Življenje v nebesih pomeni ›biti s Kristusom« (1 Kor 13,12; Raz 22,4) – vse in v vseh Kristus. (KKC 1025)

7. Molitev, ferment upanja

Kardinal Henri de Lubac je na vsej prostranosti teologije cerkvenih očetov pokazal, da so na zveličanje vedno gledali kot na občestveno resničnost (De Lubac 2003). Pismo Hebrejcem govori o ‚mesu‘ (11,19,16; 12,22; 13,14), o občestvenem zveličanju. Greh je uničenje edinosti človeškega rodu – razdrobljenost in razkol. V litanijah Srca Jezusovega vzklikamo: »Srce Jezusovo, upanje umirajočih.« Jezus Kristus ima v drami svetovne zgodovine osrednje mesto. Rana, ki je bila svetovni zgodovini zadana s Kristusovim nastopom, se še naprej gnoji. Človek ne bo nikoli več mogel biti isti, kot je bil pred Kristusom. Vanj je bil položen ferment, ki izhaja iz Absolutnega, in zdaj nezadržno vre. Človek ne pripada več sebi: svoje središče, svoj izvor in svojo izpolnitev najde samo v Kristusu (Štrukelj 2000, 33). Resnično življenje, ki ga vedno skušamo doseči, je vezano na sobivanje z ljudstvom in se lahko za vsakega posameznika uresniči samo v občestvu. Vere in – z njo upanja – ne more nihče skovati sam, vero nam mora nekdo oznaniti, o njej pričevati, kakor pravi sveti Pavel: »Vera je iz oznanjevanja.« (Rim 10,17) Zato vera predpostavlja izhod iz ječe lastnega jaza. Od tod izvira pomen kontemplativnega in molitvenega življenja za ljudstvo.

»Bernard pove, da tudi samostan ne more ponovno vzpostaviti raja, toda kot prostor krčenja praktične in duhovne vrste mora pripravljati nov raj. Divja gozdna dežela postaja rodovitna – ravno tu, kjer istočasno podirajo drevesa napuha, kjer krčijo divjo rast duš in tako pripravljajo rodovitno zemljo, na kateri more uspevati kruh za telo in dušo. Ali ne vidimo spet ravno spričo sedanje zgodovine, da ne more uspevati nobeno pozitivno oblikovanje sveta tam, kjer duše podivjajo?« (Benedikt XVI 2008, 15)

Upanje v krščanskem smislu je vedno tudi upanje za druge, ko se borimo za pravo usmeritev sveta. Upanje pomeni ohranjati svet odprt za Boga – saj samo tako svet ostaja tudi zares človeški. »Kdorkoli hodi za Kristusom, popolnim človekom, postane tudi sam bolj človek.« (CS 41)

Prvi in bistveni učni kraj upanja je molitev. Če mi nihče več ne prisluhne, me Bog še vedno posluša. Če z nikomer ne morem govoriti, nikogar več poklicati – Bogu lahko vedno govorim. Če nihče več ne more pomagati – ker gre za stisko ali pričakovanje, ki presega človeško moč upanja – Bog zna pomagati. Molivec ni nikoli čisto sam (Benedikt XVI 2008, 32). Molitev pomeni notranje očiščenje, ki nas dela sposobne za Boga in tako sposobne za ljudi. V molitvi se mora človek naučiti:

- kaj si resnično sme izprositi od Boga – kaj je Boga vredno;
- da ne more moliti proti drugim;
- da ne sme prositi za površne in lagodne reči, ki si jih ravno zaželi (napačno malo upanje, ki ga vodi proč od Boga) (Benedikt XVI 2008, 33).

Ko se zdi vse izgubljeno in obupani človek nima več razloga, da bi upal v odrešenje, Božji glas še vedno govori: edini glas, ki ne ugasne. Skozi to odmeva Jezusova prilika o izgubljenem sinu. Grešniku govori, da lahko pade v hudo, vendar ga bo oče čakal do konca in se ga na koncu bolj veselil kakor zvestih sinov. Upanje je stalni polet, ki omogoča, da vsak človeški napor začnemo znova. Ima moč, da vsemu daje možnost prenove in uvaja v moč stvarjenja. To se uresniči takoj, ko upanje stopi v dušo – kajti z upanjem pride milost. Upanje nosi v sebi zaupanje, se izroča Bogu – to pomeni, da človek noče vedno vsega narediti z lastno močjo. »Upanje je mladost vere in ljubezni, njuna prenova v vsakem trenutku in zavrača vse, kar ni Božje.« (Ferkolj 2003, 40) To mladost je veren katoličan vedno znova iskal in našel pri Božji Materi Mariji, po kateri je prišlo upanje za ves svet. Sveti Pavel VI. je molil: »Ko te gledamo, Marija, se spet rodi blaženo upanje: čistost je možna, nedolžnost je možna, krepost je možna, vse, kar je popolno in oddaljeno je možno. Možno je v tebi in v nas, ker iz tebe v nas odseva milost. Milosti polna. Iz tebe izvira milost in prihaja nad nas. /.../ Ko te gledamo, Marija, oživimo in v nas se prebudijo podobe dobrote in lepote, o katerih je govoril Jezus.« (Pavel VI. 2008, 157)

8. Zaključek

»Ave crux, spes unica« (Pozdravljen križ, edino upanje) je starodavni krščanski vzklik, ki ga najdemo tudi na zunanosti bazilike svetega Pavla izven obzidja v Rimu, kamor bodo na povabilo in spodbudo papeža Frančiška v svetem letu 2025 prihajali romarji z vsega sveta z geslom »romarji na poti upanja«. Julien Green (1900–1998), ameriško-francoski književnik, ki je pokopan v svoji najljubši cerkvi – tj. v cerkvi svetega Egidija v Celovcu –, nas nagovarja: »Zgodovina postane blagodejna in spodbudljiva. Sprašuje nas: »Kaj čakaš? Zakaj ne vstaneš in se ne lotiš dela kakor nekoč? Ali si izgubil zaupanje, potem ko si zgradil Atene in Rim?«« (Green 2019,

25) Zaupanje v Troedinega Boga lahko v nas prebudi upanje, živo upanje, vire živih voda, kamor nas vodi Božje Jagnje – Kristus. Krščansko upanje, zazrto v Kristusa, je edino živo upanje, »zakaj pod nebom ljudem ni dano nobeno drugo ime, po katerem naj bi se mi rešili« (Apd 4,12). (Ratzinger 2001, 103–118)

Kratici

CS – Koncilski odloki 1980 [O Cerkvi v sedanjem svetu. Pastoralna konstitucija].

KKC – Katekizem katoliške Cerkve 2008 [1993].

Reference

- Alighieri, Dante.** 1994. *Božanska komedija*. Ljubljana: Mihelač.
- Benedikt XVI.** 2008. *Spe salvi*. Okrožnica. CD 118. Ljubljana: Družina.
- De l'Enfant-Jésus, Marie-Eugène.** 2014. *Je veux voir Dieu*. Toulouse: Éd. du Carmel.
- De Lubac, Henri.** 2003. *Catholicisme: Aspects sociaux du dogme*. Pariz: Cerf.
- Ferkolj, Janez.** 2003. *L'Inspiration poétique et religieuse chez Charles Péguy*. Diplomsko delo. Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Green, Julien.** 2019. *Journal Intégral 1919-1940*. Pariz: Robert Laffont.
- Katekizem katoliške Cerkve.** 2008 [1993]. Ljubljana: Slovenska škofovske konferenca.
- Koncilski odloki.** 1980. *Drugi vatikanski cerkveni zbor*. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat.
- Marmion, dom Columba.** 1952. *Le Chriacest: Idéal du prêtre*. Maredsous: Éd. de Maredsous.
- Pavel VI.** 2008. *Litanije brez konca: Marija naše upanje*. Celje: Mohorjeva družba.
- Péguy, Charles.** 2012. *Preddverje skrivnosti druge kreposti*. Celje: Mohorjeva družba.
- Pieper, Josef.** 2002. *Vera, upanje, ljubezen*. Ljubljana: Družina.
- Ratzinger, Joseph.** 2001. Glejmo na prebodeno srce: Velikonočna skrivnost – najgloblja vsebina in temelj češčenja Jezusovega srca. *Communio* 11:103–118.
- . 1990. *Zazrti v Kristusa*. Ljubljana: Marijina kongregacija.
- Sorč, Ciril.** 1997. *Eshatologija*. Ljubljana: Družina.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze.** 2024. Jeruzalemska izdaja. Ljubljana: Družina.
- Strle, Anton.** 1990. *Živo upanje*. Ljubljana: Družina.
- Štrukelj, Anton.** 2000. *Klečeča teologija*. Ljubljana: Družina.
- . 2000. *Kristusova novost*. Ljubljana: Družina.
- . 2022. *Lepota in svetost: Papežu Benediktu XVI. za 95. rojstni dan*. Ljubljana: Salve.
- Terezija Deteta Jezusa.** 1997. *Avtobiografski spisi*. Sora: Samostan Karmeličank.
- Van der Meer de Walcheren, Pierre.** 1921. *Journal d'un converti*. Pariz: Pierre Téqui.
- Vianney, Janez Marija.** 2000. *Življenje je več kot jed*. Ljubljana: Družina.
- Von Speyr, Adrienne.** 1997. *Človek pred Bogom*. Ljubljana: Družina.